

договорів і угод з цією країною, а також відставкою уряду Базаргана і обіцянкою глибоких соціальних реформ, спрямованих на поліпшення економічного становища трудящих [7, с. 89].

В результаті перемоги революції верховна влада Ірану перейшла в руки релігійно-політичних діячів шиїтів та пов'язаних з ними буржуазних політиків. Відносно політичного і соціального устрою іранської держави у нових керівників була відсутня єдина і чітка думка. Проте було очевидно, що висунута релігійними діячами концепція ісламського правління припускає значне посилення позицій шиїтського духовенства в політичній структурі країни. Крім того, ще до перемоги революції стало ясно, що аятола Хомейні в новій державі займе надзвичайно високе становище [7, с. 94].

Багато ліберально-буржуазних лідерів були вимушені прийняти ідею аятоли Хомейні про заміну конституційної монархії республікою мусульманського ладу, що дало їм можливість увійти до складу революційного уряду. Деякі буржуазні демократи наприклад, відомий юрист Хедаятолла Матин-Дафтарі і його однодумці, відмовилися піти цим шляхом, ставши в опозицію до нової влади. В результаті в рядах ліберальної буржуазії і буржуазних демократів, що входили в Національний фронт, Національно-демократичний фронт і близькі до них за духом організації, стався розкол. Це ще більше зміцнило позиції прибічників Хомейні. Досягти єдності не вдалося і в таборі лівих сил. Багато лівих угруповань виступили проти нового режиму. Лише НПП і «більшість» організації «Федаяне халк» із самого початку підтримали нову владу [5, с. 107].

Хоча політичний спектр після краху шахського режиму став ще різноманітнішим, ніж до революції, спочатку основна боротьба за владу розгорнулася між тими політичними силами, які опинилися при владі після лютого повстання 1979 р. Вже в перші місяці в рядах нового політичного керівництва виділилися два угруповання, що відповідали двом основним ідейно-політичним течіям, які формувалися в країні, радикально-буржуазно-ісламська та ліберально-буржуазна.

Ліберальні політики, що увійшли до тимчасового уряду, – М. Базарган, К. Саїджабі, А. Амір-Ентезам, Е. Йазді та ін. – прагнули перетворити кабінет на орган влади, здатний сформулювати політику нової держави відповідно до спрямувань класу, інтереси якого вони виражали. Головні зусилля цих діячів були спрямовані на те, щоб пригальмувати революційний процес, перешкодити здійсненню радикальних перетворень і сприяти зміцненню капіталістичних тенденцій в соціально-економічному розвитку. Зрозуміло, ці цілі могли бути досягнуті лише в результаті усунення радикальних релігійних діячів від влади або хоч би значного послаблення їх позицій. Проте лінія лібералів була розгадана Хомейні і його послідовниками з середовища дрібнобуржуазних діячів. Почалося суперництво між цими двома угрупованнями [3, с. 167].

Хомейні твердо тримав руку на пульсі політичного становлення нового режиму. 5 лютого 1979 р. він видав указ, зобов'язуючий М. Базаргана провести референдум з питання про утворення в країні ісламської республіки. Він відкинув пропозицію більшості «Народних федайнів» про назву «Народно-демократична республіка». Він також негативно оцінив назву «Демократична Ісламська Республіка», хоча вона підтримувалася багатьма суспільно-політичними групами, включаючи учнів деяких теологічних центрів. Аятола взагалі уникав використання терміну «демократія», вважаючи, що він асоціюється із Заходом. Бюлетень містив лише одне питання: чи «Згодні ви з утворенням в Ірані Ісламської Республіки?». Члени і послідовники ряду продемократичних і лівих організацій бойкотували референдум. Проте більшість тих, хто брав участь у референдумі підтримали ідею про утворення в Ірані Ісламської Республіки. 1 квітня було проголошено днем утворення Ісламської Республіки Іран. Цей день, згідно Хомейні, став початком «правління» в країні Аллаха [3, с. 168].

У грудні того ж року була прийнята нова конституція країни, в якій було спеціально обумовлено, що вища влада в країні належить духовенству в особі імама Хомейні (після його смерті – його наступникові), а цивільну політичну владу здійснюють президент, медрісі і прем'єр. Державна, кооперативна і приватна власність – три сектори економіки нової республіки. Втручання і вплив західних держав ліквідовуються. Країна принципово відкидає капіталізм і комунізм і протиставляє їм власний, «ісламський» дух розвитку.

Розвиток країни по обраному шляху дещо призупинився. Капіталістичний вільний ринок продовжував існувати в обмеженому вигляді, як існував і найпотужніший, створений зусиллями шаха, державний сектор в економіці. Але в умовах протистояння Ірану, спочатку мало не всьому світу, потім в основному країнам Заходу (в першу чергу – США), говорити про тривалий розвиток капіталістичних зв'язків доводиться з обережністю. Адже якщо вони і продовжували більш менш активно розвиватися, то тільки в тих сферах, які були життєво необхідними для країни, – в реалізації іранської нафти та закупівлі зброї, необхідної для війни [8, с. 203].

Висновки. Події в Ірані 1978-1979 рр. розпочали реальні і дуже значні перетворення. На зміну колишнім владним структурам прийшли абсолютно нові сили, що мали нове мислення і абсолютно інші ціннісні установки. Оцінюючи революцію, варто зазначити, що з точки зору характеру передумов революція 1978-1979 рр. вона розвивалася за типом класичних соціальних революцій.

«Ісламську революцію» можна охарактеризувати наступним чином: за характером, рушійними силами і методами боротьби як народну; за основною спрямованістю як антимонархічну та антиамериканську; за соціальним змістом як буржуазну (при певних антикапіталістичних тенденціях), за керівною роллю і організаційно-ідеологічною основою як ісламську.

Проте дії Ісламської Республіки Іран як усередині країни, так і на міжнародній арені говорять про взаємозв'язок із загальносвітовим порядком. Політична діяльність Ірану здійснюється на основі взаємодії традиційних принципів шариату із завданнями, що формуються відповідно до реалій, витікаючих з державної необхідності і особливостей поточного століття. Ці два чинники відбиваються і в зовнішній політиці ІРІ. Іран, закликаючи до ісламської єдності, одночасно враховує і свої національні інтереси.

Джерела та література

1. Агаев С. Л. Іран в прошлом и настоящем / С. Л. Агаев. – М.: Наука, 1981. – 243 с.
2. Агаев С. Л. Иранская революция, США и международная безопасность: 444 дня в заложниках / С. Л. Агаев. – М.: Наука, 1986. – 254 с.
3. Алиев С. М. История Ирана. XX век / С. М. Алиев. – М.: Ин-т востоковедения РАН; Крафт+, 2004. – 648 с.
4. Алиев С. М. Антимонархическая и антиимпериалистическая революция в Иране / С. М. Алиев // Народы Азии и Африки. – 1979. – № 3. – С. 45-58.
5. Арабаджян А. З. Сверхдержавы и исламская республика Иран. Иран: ислам и власть / А. З. Арабаджян. – М.: Наука, 2002. – 237 с.
6. Арабаджян А. З. Иранская революция. 1978-1979. Причины и уроки / А. З. Арабаджян. – М.: Наука, 1989. – 561 с.
7. Дорошенко Е. А. Шиитское духовенство в двух революциях: 1905-1911 и 1978-1979 гг. / Е. А. Дорошенко. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 1998. – 243 с.
8. Кокотов С. А. Принципы фундаментализма в политической системе Ирана / С. А. Кокотов // Религия, устроения, идеология в истории. – Брянск: Брянский гос. пед. ун-т, 1996. – С. 54-67.
9. Складар Л. Е. Становление новых органов власти в Иране (1978- 1981 гг.) Иран: история и современность / Л. Е. Складар. – М.: Наука, 1983. – 298 с.
10. Федорова А. С. Тридцать лет исламской революции в Иране / А. С. Федорова. – М.: Пробел 2000, 2009. – 340 с.

УДК: 94:355.01(470+571+73) «1979/1985»

В. Покляцька

ДРУГА ХОЛОДНА ВІЙНА: ЗАГОСТРЕННЯ РАДЯНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (1979-1985 РР.)

У статті проаналізовано причини та основні риси загострення конфронтації у першій половині 1980-х рр. Висвітлено зміни у зовнішній політиці наддержав упродовж даного етапу глобального протистояння. Виявлено, що досліджуваний період можна називати Другою холодною війною.

Ключові слова: Друга холодна війна, гонка озброєнь, біполярне протистояння, СРСР, США.

This article analyzes the reasons and main features of the aggravation of the confrontation in the first half of the 1980s. The main changes in the foreign policy of the superpowers during this phase of global confrontation are covered. It is stated that this period can be named as the Second Cold War.

Keywords: Second Cold War, the arms race, bipolar confrontation, USSR, USA.

Спадщина Холодної війни, яка завершилась із розпадом СРСР у 1991 р., і дотепер впливає на міжнародні відносини. Упродовж всієї глобальної конфронтації, що тривала 45 років, світ декілька раз опинявся на межі ядерної війни. Певні уроки біполярного протистояння можуть бути враховані і у побудові сучасних міжнародних взаємин, тому дослідження цього періоду всесвітньої історії залишається актуальним як для істориків, так і для політологів.

З огляду на те, що конфлікт між наддержавами – СРСР та США – був досить тривалим, у ньому виділяють певні етапи. На сьогодні істориками запропоновано багато різноманітних підходів щодо періодизації історії Холодної війни, більшість з яких виокремлюють періоди «загострення», «налогадження» та наступного «загострення» відносин між СРСР та США.

Так, переважна більшість дослідників в якості першого періоду виділяє 1946-1962 рр., які характеризувалися розгортанням біполярного протистояння, початком гонки озброєнь, втручанням СРСР та США у країни «третього світу».

Більшість дослідників датує початок етапу «розрядки» у міжнародних відносинах з 1962 р. Основними його вимірами називаються домовленості щодо скорочення озброєнь, а також покращення відносин між наддержавами на різних рівнях. І, хоча, американсько-радянські зв'язки цього періоду були значною мірою формальними та обмеженими, відчуття можливого розгортання військових дій та переростання «холодної» війни у «гарячу» саме у цей період трохи зменшилось.

Така ситуація тривала до 1979 р., коли відбулося погіршення відносин між США та СРСР, у зв'язку з чим розпочався новий етап біполярного протистояння. У роботах деяких дослідників він отримав назву «Другої Холодної війни» через те, що даний період характеризувався різкою ескалацією протистояння наддержав після декілька річного мирного співіснування.

Слід відзначити, що означені періоди виділяли не тільки дослідники, які розглядали ці події вже постфактум, а й сучасники тогочасних подій. Так, яскравим прикладом є започаткований у рамках журналу Чиказького університету «Бюлетень вчених-атомників» з 1947 р. проєкт «Годинник апокаліпсису», спрямований на відображення розвитку міжнародних відносин та визначення рівня ядерної загрози для світу. Цей проєкт діє і дотепер, відображаючи символічний час, що відокремлює людство від дня глобальної катастрофи: у разі посилення небезпеки рада директорів журналу і залучених експертів приймає рішення про перевід стрілки годинника ближче до опівночі, що означає зростання рівня небезпеки для світового співтовариства. У 1974-1979 рр. «Годинник апокаліпсису» показував 9 хвилин до опівночі, а починаючи з 1980 р. символічна стрілка поступово пересувалася ближче до опівночі, демонструючи нове загострення міжнародних відносин. У 1984 р. стрілка годинника була пересунута на 3 хвилини до опівночі. Ближче до катастрофи, після завершення Другої світової війни, світ опинявся лише у 1953 р., коли СРСР та США випробували термоядерні бомби [10].

Метою дослідження в рамках даної статті є узагальнення основних рис та проявів загострення протистояння між двома наддержавами у першій половині 1980-х рр. та спроба виявити – чи варто називати даний період міжнародних відносин Другою Холодною війною.

Слід відзначити, що проблемами Холодної війни займається багато вчених, серед них треба виділити таких зарубіжних дослідників як О.А. Вестад, М. Крамер та українських – А.В. Тумашов, О.В. Рудюк тощо. У наявних дослідженнях зустрічаються застосування таких понять як «Перша Холодна війна», «Друга Холодна війна». Так, концепція «Першої» та «Другої» Холодної війни набула поширення серед американських та британських дослідників ще у 1980-х рр. Наприклад, дану термінологію використовували у своїх роботах такі науковці як Д. Вотт, С. Хофман, А. Дейтон. Слід звернути особливу увагу на роботу доктора наук з міжнародних відносин Ф. Холідея, яка є однією з ґрунтовних праць, присвячених саме Другій Холодній війні. Автор виділив чотири фази еволюції Холодної війни, визначивши, що Перша Холодна війна тривала з 1946 р. по 1953 р. [13]. Дві наступні фази у його періодизації отримали назву – «Колісальний антагонізм» (1953-1969 рр.) та «Розрядка» (1969-1979 рр.). Період з 1979 р. до 1989 р. Ф. Холідей назвав Другою Холодною війною. Означена концепція набула поширення і у роботах інших авторів.

Також, слід зазначити, що концепція «Другої холодної війни» втілюється при викладанні курсів з історії ХХ ст. у навчальному процесі у західних університетах – викладачі та студенти використовують такий підхід при визначенні та характеристиці основних періодів Холодної війни. Втім, на відміну від інтерпретації Ф. Холідея, який доводив Другу Холодну війну до 1989 р., в основному її датують 1979-1985 рр., доводячи верхню межу тільки до приходу до влади у СРСР М.С. Горбачова [14]. Також спільним для всіх є те, що цей етап біполярного протистояння пов'язують передусім із діяльністю Р. Рейгана, а основною характеристикою цього періоду, як правило, визначають збільшення вірогідності війни, особливо ядерної.

На пострадянському просторі дана концепція виокремлення «Першої» та «Другої» Холодної війни не є поширеною. Наприклад, у 2010-х рр. цей вислів здебільшого використовується у публіцистиці для характеристики поточного загострення відносин Росії із США. Тим не менш, можна знайти поодинокі випадки згадування даного терміну і в історичних працях. Використав цю назву російський доктор історичних наук О.В. Шубін, характеризуючи цим поняттям загострення відносин між СРСР та США, що почалося з 1979 р. Автор, подаючи детальний огляд основних подій цього періоду, відмічав, що Друга Холодна війна була для СРСР оборонною [9]. Даний термін також можна зустріти у деяких російських навчальних виданнях. Наприклад, саме його застосував у своєму підручнику з міжнародних відносин Ю.В. Косов [3].

В цілому, які б інтерпретації основних періодів Холодної війни не наводилися – усі автори відзначають, що називання кризи «розрядки» розпочалося ще з другої половини 1970-х рр. і було викликано діями обох наддержав: і СРСР і США здійснювали кроки, які в результаті призвели до погіршення відносин між ними та підсилення недовіри. Кінцевою крапкою у завершненні етапу «розрядки» та поновленні протистояння наддержав стало введення радянського військового контингенту до Афганістану 27 грудня 1979 р.

Формальним приводом для втручання СРСР у справу Афганістану послуговували неодноразові заклики керівництва цієї країни про допомогу, викликані загостренням боротьби між ісламськими та просоціалістичними угрупованнями у цій країні. Представники радянської влади добре розуміли, що втручання СРСР неминуче призведе до загострення міжнародної ситуації та припинення політики розрядки. Так, у рішенні Політбюро ЦК КПРС від 12 квітня 1979 р. відмічалось: «Між тим ясно, що зважаючи на переважно внутрішній характер антиурядових виступів в Афганістані, участь радянських військ у їх придушенні завдала б серйозної шкоди міжнародному авторитету СРСР та відкинула б далеко назад процес розрядки» [5].

Тим не менш, не зважаючи на потенційно негативні наслідки військового втручання СРСР у справу Афганістану, радянське керівництво від цього не відмовилося. Однією з головних цілей введення радянських військ до Афганістану було не допустити втрати цієї країни для радянського політичного впливу і переходу цієї країни під контроль США. На рівні керівництва у Радянському Союзі розуміли можливість поширення американського політичного впливу на Афганістан, особливо після проголошення 16 вересня 1979 р. Х. Аміна генеральним секретарем ЦК Народно-демократичної партії Афганістану. Його підозрювали у зв'язках з ЦРУ і можливості наблизитися до західних країн. Так, наприклад у протоколі № 172 засідання Політбюро ЦК КПРС від 31 жовтня 1979 р. зазначалось: «Останнім часом відмічаються ознаки того, що нове керівництво Афганістану має намір проводити «більш збалансовану політику» по відношенню до західних держав. Відомо, зокрема, що представники США на підставі своїх контактів з афганцями приходять до висновку про можливість зміни політичної лінії Афганістану у сприятливому для Вашингтону напрямку» [6].

Внаслідок вищезгаданих обставин 6 грудня 1979 р. радянське керівництво прийняло рішення про відправлення спецзагону до Афганістану, а 24 грудня була підписана директива про введення радянських військових контингентів [4].

Звісно, такий крок з боку радянської влади викликав бурхливу реакцію міжнародного співтовариства. Лідери багатьох країн почали виступати з промовами, в яких засуджували зовнішню політику Радянського Союзу, його рішення та дії, звинувачували СРСР як агресора.

Так, з приводу введення радянських військ до Афганістану тогочасний президент США Дж. Картер 31 грудня 1979 р. в одному з інтерв'ю відмітив: «... воно змінило моє ставлення до зовнішньої політики СРСР більше, ніж будь-що інше за роки мого перебування на посаді» [11]. Також він заявив, що «радянське вторгнення до Афганістану – це найбільша загроза світу з часів Другої світової війни».

Події, пов'язані з Афганістаном, знаменували завершення процесу «розрядки» та повернення до конфронтації наддержав. Окрім того, це було перше активне військове втручання СРСР у справи держави, яка не належала до соціалістичного табору та безпосередньо не перебувала у сфері впливу СРСР.

Дії радянського керівництва викликали невдоволення і в країнах «третього світу». Більшість представників ісламських країн критично поставилися до агресивної політики Радянського Союзу в Афганістані. Так, 27-29 січня 1980 р. в Ісламабаді відбулася конференція ісламських країн, під час якої 35 країн різко засудили акт введення радянських військ [15, с. 221].

Додамо, що не всі соціалістичні країни, які перебували у сфері впливу СРСР, підтримали його дії. Так, схвально оцінили введення військ до Афганістану НДР, Болгарія, ЧРСР. У той же час, дуже стримано віднеслися Угорщина, Польща. І лише Румунія відкрито засудила дану акцію.

Слід також відзначити значну роль суб'єктивного фактору у подальших змінах у двосторонніх відносинах наддержав. Багато чого залежало від змін в американському керівництві. По-перше, у листопаді 1979 р. пішов у відставку С. Венс – державний секретар, який був прибічником вирішення конфліктів шляхом перемовин, через що постійно знаходився у конфлікті із З. Бжезинським (на той час обіймав посаду Радника Президента з національної безпеки) [17, с. 50]. По-друге, адміністрація Картера тривалий час займала позиції збереження «балансу сил» та необхідності ведення переговорів з СРСР, як представники Демократичної – більш м'якої у відношенні до СРСР – партії. Проте, після введення радянських військ до Афганістану представники американського керівництва вже не могли «закривати очі» та ігнорувати дії Радянського Союзу, тому прийняли рішення про введення певних санкцій в економічній та культурній сферах. А вже після приходу у 1981 р. до влади республіканця Р. Рейгана, зовнішня політика США та відносини з СРСР почали різко загострюватися. Можна стверджувати, що надалі саме США підштовхували СРСР до розгортання нової гонки озброєнь і підсилення протистояння. Це було спричинене зміною стратегічних цілей у зовнішній політиці США, бо основною метою адміністрації Р. Рейгана була саме перемога у Холодній війні, а не збереження військового та політичного паритету з СРСР.

Посилення конфронтації між двома наддержавами з кінця 1970-х рр. знайшло прояви у всіх сферах міжнародних відносин.

У політичній сфері основними проявами загострення протистояння стали розробка та прийняття нових зовнішньополітичних доктрин, відмова від ратифікації договорів по зменшенню озброєнь. Так, у січні 1980 р. було проголошено «доктрину Картера», згідно якої зона Перської затоки визнавалася життєво важливою для економіки США. До того ж, для забезпечення своїх інтересів Сполучені Штати проголошували можливість «обмеженої ядерної війни» [12]. У наслідок початку війни в Афганістані керівництво США прийняло рішення відкласти розгляд та ратифікацію договору ОСВ-2; було загальмовано відкриття нових американських і радянських консульств; призупинено культурні, економічні, науково-технічні зв'язки між СРСР та США [1].

Як вже вказувалося, подальше загострення відносин відбулося з приходом до влади у США Р. Рейгана. Слід відзначити, що негативне ставлення до двох головних кандидатів на пост президента США – Дж. Картера та Р. Рейгана – проявлялося у СРСР ще під час виборчої кампанії. Так, тогочасний міністр закордонних справ СРСР, А.А. Громико у червні 1980 р. відмічав: «До речі, вибір кандидатів в президенти небагатий. Картер і Рейган, які вийшли вперед, один одного варті. Не випадково серед американців поширеним є похмурий жарг: «Одне добре – Картер та Рейган не можуть одночасно опинитися у Білому домі» [7]. Коли у 1980 р. Р. Рейган отримав перемогу на президентських виборах, у Радянському Союзі на результати цих виборів прореагували такими словами: «Внаслідок президентських виборів до влади у США прийшли найбільш реакційні сили американського імперіалізму на чолі з Рейганом» [2].

Негативні оцінки супротивника з боку СРСР мали під собою певне підґрунтя. З початком президентства Р. Рейгана у США було прийнято нову зовнішньополітичну доктрину, характерною рисою якої став неоглобалізм. Розпочалося більш активне втручання США у справи країн Близького Сходу та Латинської Америки, а також надання допомоги антикомуністичним рухам спротиву у країнах Африки, Азії, Латинської Америки.

Загострення протистояння між наддержавами відобразилося і в економічній сфері. Через введення радянських військ до Афганістану, США ввели санкції проти СРСР (обмеження у сфері торгівлі, що стосувалися поставок товарів стратегічного призначення; урізання раніше наданих пільг СРСР у рибній ловлі на узбережжі США; скасування поставки до СРСР 17 млн. тонн зерна). Також США здійснювали тиск на капіталістичні країни Європи та Японію, вимагаючи скоротити надання кредитів Радянському Союзу.

У 1981 р. через втручання СРСР у політичні справи Польщі та надання допомоги репресивному режиму, до цих санкцій були додані ще нові, серед яких відміна рейсів «Аерофлоту» у США, припинення поставок нафтогазового обладнання, видачі ліцензій на продаж електро-обчислювальної техніки. Окрім цього, було прийнято рішення про згортання співробітництва з СРСР у сфері енергетики, американським та європейським компаніям було заборонено укладати контракти по закупівлі газу в СРСР [8].

У військовій сфері, внаслідок різкого загострення міжнародної ситуації, загальмувалися переговори по зменшенню кількості зброї між двома наддержавами і з новою силою розпочалася «гонка озброєнь», яка призвела до стрімкого зростання занадто небезпечних видів зброї масового знищення, таких як нейтронна, ядерна тощо. На початку 1980 р. розпочалося стрімке нарощування військової присутності США у країнах «третього світу». Згідно з президентською директивою № 59 (липень 1980 р.), на випадок ядерної війни передбачалась можливість наносити «вибіркові» ракетно-ядерні удари по пунктам командування та іншим стратегічним військовим об'єктам СРСР [16].

У рамках військової політики адміністрації Р. Рейгана, у США почали стрімко збільшувати кількість зброї. У березні 1983 р. американський президент оголосив про початок дії програми «Стратегічна оборонна ініціатива» (СОІ), відомий як «Зоряні війни». У свою чергу, СРСР працював над створенням власної космічної системи «Буран», метою якої було забезпечення стримування потенційного супротивника.

У культурній сфері загострення міжнародної ситуації та активне протистояння двох наддержав яскраво проявилось під час проведення Олімпійських ігор 1980 р. та 1984 р., коли відбулося взаємне бойкотування олімпіад у Москві та Лос-Анджелесі.

У 1980 р. відбувся один з найбільш гучних бойкотів за всю історію проведення Олімпійських ігор. Ініціаторами проведення бойкоту виступили США, Канада та Великобританія, рішення про це почали обговорювати під час зустрічі НАТО 1 січня 1980 р. У результаті, московську Олімпіаду 1980 р. бойкотували спортсмени 64 країн.

У травні 1984 р. бойкот Олімпійським іграм, які проходили у США, оголосив СРСР, прийнявши рішення про проведення альтернативних міжнародних змагань для соціалістичних країн під назвою «Дружба-84».

У Радянському Союзі були видані офіційні документи стосовно скорочення культурних обмінів з США. Так, Секретаріатом ЦК КПРС було прийнято рішення про необхідність призупинити гастролі радянських художніх колективів та виконавців до США, поїздки офіційних делегацій з питань в області культури, направлення вистав з музейних зібрань тощо. При цьому, СРСР наголосив на необхідності активізувати культурні зв'язки з капіталістичними країнами Заходу, які виразили незгоду з адміністрацією Картера, а також з Японією, країнами Латинської Америки та Африки.

Таким чином, перша половина 1980-х рр. ознаменувалася різким загостренням міжнародної ситуації та посиленням глобального протистояння двох наддержав, що було особливо відчутним після періоду міжнародної «розрядки». Причинами посилення конфронтації послуговували зовнішньополітичні рішення та дії Радянського Союзу, серед яких слід згадати розташування ракет у Східній Європі, введення військ до Афганістану, події у Польщі. Така політика викликала активізацію іншої сторони біполярного протистояння. Надалі, вже саме політика та дії США провокували поглиблення конфронтації, що знайшло прояв у декларуванні нових доктрин, суть яких полягала у розширенні сфери інтересів США, швидкому нарощуванні та створенні нових видів зброї, особливо зброї масового знищення, проголошенні програми СОІ.

В цілому, за основними ознаками – загостренням двосторонніх відносин, нарощуванням зброї, залученням до конфліктів в інших країнах з метою послаблення суперника – американсько-радянські відносини наприкінці 1970-х – у першій половині 1980-х рр. були тотожними до подій самого початку Холодної війни. Тож, період нового різкого загострення відносин між СРСР та США у 1979-1985 р. можна кваліфікувати як Друга Холодна війна, що була одним з періодів глобального біполярного протистояння другої половини ХХ ст.

Джерела та література

1. Афганская война 1978-1989 гг. Против кого она велась [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vdv345polk.ru/article.pl?id=61&page=1>
2. Борьба Коммунистической партии США против агрессивной политики американского империализма (1976-1980 гг.) [Електронний ресурс]: диссертация ... кандидата исторических наук : 07.00.04. – Москва, 1984. – 226 с. – Режим доступу: http://www.dissland.com/catalog/borba_kommunisticheskoy_partii_ssha_protiv_agressivnoy_politiki_amerikanskogo_imperializma_1976_1980.html
3. Мировая политика и международные отношения: Учебное пособие. Стандарт третьего поколения. Для бакалавров / Под ред. Ю.В. Косова. – СПб: Питер, 2012. – 380 с.
4. О направлении спецотряда в Афганистан. Выписка из протокола № 176 заседания Политбюро ЦК КПСС от 6 декабря 1979 года. Совершенно секретно. Особая папка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coldwar.ru/conflicts/afgan/gru.php>
5. О нашей дальнейшей линии в связи с положением в Афганистане. Выписка из протокола № 149 заседания Политбюро ЦК КПСС от 12 апреля 1979 года. Совершенно секретно. Особая папка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/149-7912.pdf>
6. Об обстановке в Афганистане и нашей линии в этой связи. Выписка из протокола № 172 заседания Политбюро ЦК КПСС от 31 октября 1979 года. Совершенно секретно. Особая папка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/afg79-19b.pdf>
7. Пленум Центрального Комитета КПСС 23 июня 1980 года. Стенограмма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/cc80-28.pdf>
8. Системная история международных отношений. В 4-х тт. События и документы. 1918-2003 [Електронний ресурс] / Под ред. Л. Д. Богатурова. Т. 3: События 1945-2003. — М.: НОФМО, 2003. — 720 с. – Режим доступу: http://www.diphis.ru/strategiya_sankciy-a1458.html
9. Шубин А.В. Золотая осень, или период зстоя. СССР в 1975-1985 гг. [Електронний ресурс] / Александр Шубин. – Режим доступу: <http://www.e-reading.me/book.php?book=1015580>
10. Bulletin of the Atomic Scientists [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://thebulletin.org/timeline>
11. Crisis in Afghanistan. Interview with President Carter 31 December 1979 [Електронний ресурс] // Survival: Global Politics and Strategy, vol.22, issue 2, 1980. – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00396338008441874?journalCode=tsur20>
12. Jimmy Carter. State of the Union Address 1980, January 23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jimmycarterlibrary.gov/documents/speeches/su80jcc.phtml>
13. Halliday F. The Making of the Second Cold War. – Verso; London, 1993. – 280 p.
14. Hollins M. The Cold War [Електронний ресурс] / Malik Hollins, Jonah Togbah, Hassan Carron. – Режим доступу: <https://www.haikudeck.com/the-cold-war-education-presentation-4englXcgQ#>
15. Political Chronology of Central, South and East Asia. – Europa Publications, 2001. – 320 p.
16. Presidential Directive/NSC-59. Nuclear Weapons Employment policy. – The White House, Washington, July 25, 1980.
17. Richard L. Wilson. American Political Leaders [Електронний ресурс] / Richard L. Wilson. – 2002. – 444 p.

УДК 94:327(47+57)+(55) “1979/1989”

В. Пилипенко

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ЩОДО ІРАНУ В МЕЖАХ ІНІЦІАТИВ ООН, 1979 – 1989 рр.

У статті досліджується проблема радянсько-іранських відносин у межах сфери діяльності Організації Об'єднаних Націй. Висвітлюються найбільш показові аспекти, пов'язані з двосторонніми відносинами Ірану з США та СРСР. Автор робить висновок, що Радянський Союз використовував ООН як платформу для реалізації своєї зовнішньої політики щодо Ірану.

Ключові слова: Рада безпеки ООН, СРСР, Іран, США, посольство, резолюції, конфлікт, санкції.

This article examines the problem of Soviet-Iranian relations in the scope of the United Nations movings. Highlights the most revealing aspects of bilateral relations of Iran with the USA and the USSR. The author concludes that the Soviet Union used the UN as a platform for the implementation of its foreign policy towards Iran.

Keywords: UN Security Council, USSR, Iran, US Embassy, resolution, conflict, penalized.

Район Перської затоки, де вагому роль відіграє Іран, ніколи не виходив з поля зору міжнародних організацій, у першу чергу Організації Об'єднаних Націй (ООН) та її спеціальних установ. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Радянського Союзу після ісламської революції 1979 р. характеризувався намаганням радянських дипломатів утримати Іран на антиамериканських позиціях, й, використовуючи формат діяльності ООН, спричинити дискредитацію військово-політичної доктрини США у Затоці.

Революція похитнула усталену за період правління шаха Пехлеві розстановку сил на Близькому та Середньому Сході, а захоплення працівників американського посольства у заручники створило прецедент міжнародного конфлікту за участю Ірану. Ірансько-американська криза через відмову Ірану йти на компроміс й запровадження США персональних та економічних санкцій мала усі шанси перерости у затяжне протистояння, а тому вимагала якнайшвидшого втручання Ради Безпеки ООН й проведення міжнародного контролю за діями обох держав.

Вашингтон, заручившись підтримкою голови Ради Безпеки ООН Паласіос де Бізсіо (Болівія), який заявив про необхідність якнайшвидшого звільнення працівників посольства у Тегерані з дотриманням правил недоторканості дипломатичного персоналу та будівель, пішов на ескалацію протистояння, зменшивши вчетверо чисельність персоналу Посольства Ірану у США [1, с. 47]. Державний департамент головною причиною даного непопулярного рішення назвав «тривале незаконне утримання американських громадян і захоплення посольства США у Тегерані, а також конфіскацію американської державної власності у містах Тебріз та Шираз» [20, л.79]. Втрата контролю над Іраном, неможливість знайти компроміс у питанні звільнення американських дипломатів стали причиною запровадження численних економічних санкцій та обмеження права доступу іранським студентам до навчання в американських університетах. У грудні 1979 р. Дж. Картер видав спеціальне розпорядження міністерству юстиції ввести «нові особливі правила виключно по відношенню до іранських студентів» щодо ідентифікації особи та добровільної їх депортації за межі США [20, л.81]. Розпорядження Картера, знайшло схвалення серед юридичного відділу Білого Дому, як «кодин із основних кроків президента, спрямованих на урегулювання іранської кризи, забезпечення безпеки американських заручників у Тегерані», що мало на меті «попередження насилля у США до іранських громадян» [20, л.83].

На фоні посилення ірансько-американського протистояння позиція СРСР щодо кризи з американським заручниками виявилася неоднозначною. З одного боку радянська сторона підтримала США й схвалила 9 листопада 1979 р. резолюцію Ради Безпеки щодо негайного звільнення працівників американського посольства у Тегерані, а з іншого, Радянський Союз заблокував американську резолюцію в РБ ООН щодо введення торгівельно-економічної блокади Ірану під прапором ООН. СРСР своїм правом вето не лише підтримав європейську політику, нацелену на дистанціювання від американсько-іранського протистояння, убезпечення себе від використання Іраном «нафтогазової зброї», але заклав підґрунтя до радянсько-іранської економічної співпраці, протиставивши санкціям США збільшення транзиту іранських товарів через територію СРСР. Однак, американські дипломати, маючи за приклад одностороннє прийняття листопадової резолюції Ради Безпеки з питань заручників у Тегерані, намагалися ратифікувати через ООН право США на військово вирішення ірансько-американської кризи. Для цього навіть передбачалося скликати Раду Безпеки й, апелюючи до Уставу ООН щодо права на індивідуальний та колективний самозахист отримати згоду міжнародної організації на підтримку санкцій та військовими заходами плану Картера зі звільнення американських дипломатів. Попри намагання Вашингтону залучитися підтримкою світових держав, було зрозуміло, що європейські країни в умовах чергової енергетичної кризи 1979 р. ставку зроблять на переговорний процес між Іраном та США, виключивши будь-які методи шантажу та використання сили. Виходячи з настроїв більшості постійних членів РБ ООН, прийнята 4 грудня 1979 р. резолюція, за словами представника США Макгенрі, закликала якнайшвидше, без використання обома країнами сили, звільнити персонал американського посольства й забезпечити з боку іранського уряду захист заручників до моменту залишення ними Тегерану [14, с. 3]. Генеральний секретар ООН охарактеризував прийняту резолюцію як першочерговий крок в умовах загострення ірансько-американської кризи [14, с.3]. Позиція СРСР на засіданні Радбезу була сформована міністром закордонних справ А. А. Громико під час його прес-конференції в Бонні й зводилася до закликів США й Ірану «виявити стриманість та